

Maturiranje kao obred prelaza

U ovom radu proces maturiranja posmatran je kroz šemu obreda prelaza. Građa je sakupljena tehnikom opservacije sa participacijom tokom 2006. godine u Valjevskoj gimnaziji. Cilj rada je da otkrijemo latentne poruke koje obred prenosi društvenoj zajednici i samim učesnicima obreda. Analiza obreda maturacije ukazuje da se promena statusa maturanata manifestuje kroz brisanje granice između njih i profesora, ali da istovremeno nesvakidašnje ponašanje u određenim delovima obreda potvrđuje postojeće društvene strukture, odnosno njoj svojstvene hijerarhijske odnose.

Uvod

U većini modernih društava i danas se veliki značaj pridaje obrazovanju, koje se smatra jednim od osnovnih parametara koji omogućava "vertikalnu društvenu pokretljivost" (Kovačević 2001). Da bi što bolje organizovalo proces obrazovanja, društvo ga deli na periode koji impliciraju određen nivo znanja. Prelazak pojedinca u novi obrazovni period menja i odnos društva prema njemu. Ta promena je jasno izražena po završetku srednje škole, bilo da se školovanje nastavlja ili ne.

Uzimajući u obzir da se u ovom slučaju menja status pojedinca (maturanta), možemo ga posmatrati kao svojevrsan obred prelaza. Ovaj pojam je u antropologiju uveo Arnold Van Genep. U svojoj knjizi "Obredi prelaza", dao je šemu ovog tipa obreda, koju je Edmund Lič kasnije grafički predstavio, a njegove faze ukratko interpretirao.

Predmet ovog rada su događaji koji se u toku poslednje godine srednjoškolaca izdvajaju kao najvažniji i najupečatljiviji sa stanovišta samih učenika.

Posmatranje je vršeno u toku 2006. godine na teritoriji Valjeva, u Valjevskoj gimnaziji. Metod korišćen prilikom sakupljanja materijala je opservacija sa participacijom. Učestvovanje u ovim događanjima omogućilo nam je potpuniji uvid ne samo u ono što se događalo, već i u način na koji su učesnici to doživljavali.

Organizovanjem posmatranih događaja u okviru Van Genepove šeme omogućena je njihova lakša analiza. Promenom u odnosu između profesora i učenika, postepenim brisanjem granice koja postoji između njih, može se objasniti kako dolazi do promene statusa učenika. Takođe, postavlja se pitanje šta obred maturacije kao takav poručuje u širem društvenom kontekstu i kakve poruke izvodači radnji prenose sebi samima (Lič 2002).

Materijal i metode

Teorijsko-metodološki okvir primenjen u ovom radu bazira se na teoriji obreda prelaza koju je postavio francuski etnolog Arnold van Genep. Definisao ih je kao "obrede koji prate svaku promenu mesta, stanja, društvenog položaja i dobi" (Vodopija 1976). Možemo ih posmatrati kao svojevrsne graničnike kojima segmentiramo društveno vreme u kom egzistiramo (Lič 2002).

Prema Van Genepovoj opštoj šemi, obred prelaza se sastoji iz tri sukcesivne faze: faza separacije (odvajanje), liminalna/marginalna faza i faza agregacije ili reagregacije.

A	SEPARACIJA	LIMINALNO STANJE	REAGREGACIJA	B
---	------------	------------------	--------------	---

1) Faza separacije. Da bi stupio u obred prelaza, posvećenik se prethodno mora odvojiti od svog prvobitnog stanja. To može uraditi tako što će, na

Bojana Lazić (1987), Valjevo, Somborska 1, učenica 4. razreda Valjevske gimnazije

Tatjana Raičević (1988), Beograd, Radoja Dakića 118, učenica 4. razreda IX gimnazije "M. Petrović Alas" na Novom Beogradu

MENTOR:

mr Jana Bačević, Filozofski fakultet, Beograd

primer, promeniti mesto boravka, obući drugu odeću i slično. Svrha ove faze je odvajanje posvećenika od njegovog dotadašnjeg mesta u društvenoj strukturi. Njegovim obeležavanjem i izdvajanjem, on počinje da egzistira van društvenog vremena.

2) Nakon rituala kojim se posvećenik odvoja od svog prvobitnog stanja, on stupa u fazu liminalnosti, odnosno marginalnosti. Vremenski posmatrano, ova faza može trajati veoma kratko, samo par trenutaka, ili pak duži niz godina. Njena glavna karakteristika je izdvojenost posvećenika iz prostora u kome borave "obični" ljudi i njegovo izuzimanje od pravila ponašanja koja važe u društvenoj strukturi čiji je on deo. Šta više, pojedinac u tom periodu nema status; ne može se determinisati jer nije "ni ovde ni tamo" (Turner 1969). Ponašanje posvećenika u liminalnoj fazi ne mora biti u skladu sa normama društva budući da je on tada nesvakidašnja osoba koja živi u nesvakidašnjem vremenu.

3) U fazi agregacije ili reagregacije, posvećenik stupa u svoju novu ulogu i tako se ponovo uklapa u društvenu strukturu. Ovu fazu prate rituali koji su često analogni ritualima korišćenim u fazi separacije.

Šema je primenjiva na veliki broj rituala. Međutim, može se desiti da u ritualu neka od faza nedostaje ili da se faze uzastopno ponavljaju više puta, usled čega se šema transformiše.

Deskripcija

Deskripcija data na osnovu materijala sakupljenog 2006. godine u Valjevskoj gimnaziji metodom opservacije sa participacijom. Reč je o jednoj od varijanti maturalnog obreda koja ne mora da važi u drugim slučajevima.

A – Maturalna ekskurzija

Prvi u nizu događaja koji obeležavaju maturalciju je maturalna ekskurzija koja je bila u oktobru mesecu – na samom početku školske godine i trajala je nedelju dana. Na ekskurziju se išlo u Grčku.

U toku tih sedam dana profesori su bili više nego tolerantni prema učenicima koji se ponašaju veoma slobodno (kako u odnosu sa profesorima, tako i između sebe), pritom se ne libeći da svakodnevno konzumiraju velike količine alkohola. Profesori su čak podsticali takvo ponašanje (npr. kupujući đacima pivo) i davali sebi za pravo da se ponašaju neozbiljno bez obzira na prisustvo učenika (npr. igranje sa

trbušnim plesačicama). Premda su posetili veoma zanimljive i istorijski značajne lokalitete u Grčkoj, učenici su pre svega bili oduševljeni noćnim provodom ("Ludnica!", "Napio sam se ko smuk!" i sl.). Nakon ekskurzije, u okviru odeljenja a i između njih bliskost među učenicima je osetno veća; rezultat je bio i veliki broj mladih parova.

B – Pisanje oproštajnih poruka

Nedelju dana pre kraja škole u prostor u kome se boravi za vreme odmora («kavez») postavljene su koverta za svakog učenika, u koje su im i drugovi i profesori mogli ostaviti poruku za uspomenu. Unutar odeljenja običaj je ostaviti poruku, ako ne svakom, barem većini drugova. To su uglavnom želje za budućnost ili asocijacije na prošle događaje. Poslednju nedelju škole okarakterisalo je popustljivo ponašanje profesora koje se ogledalo u puštanju učenika sa časova pre zvona ili u upuštanju u razgovore o njihovoj budućnosti gde su se postavljali kao stariji i iskusniji prijatelji spremni da posavetuju.

Takođe, odeljenja su težila da budu složnija – zaboravljaju se stare razmirice, između sebe su veoma tolerantni tako da funkcionišu kao jedna velika porodica.

C – Poslednji dan škole

Premda formalno postoji nastava, maturanti su za vreme časova poslednjeg dana škole bili u školskom dvorištu pripremajući zabavu koja treba da nastupi posle poslednjeg školskog časa. Učenici su odsustvovali sa časova uz dopuštenje profesora, a njihovo ponašanje u školskom dvorištu nije priličilo đacima u školi. Za vreme poslednjeg školskog časa tog dana, oni su se okupili u holu škole gde je bio postavljen video bim. Tu je svako odeljenje prezentovalo sebe, bilo fotografijama, video zapisom ili pesmom.

Potom su svi zajedno (i učenici i profesori) otišli u dvorište da se vesele i igraju uz muziku i alkohol. Prvo dolaze trubači uz koje se naredna dva sata igra kolo, grli, ljubi i plače. Nakon toga zabava se nastavlja dolaskom DJ-a, ali ovoga puta uz učešće i onih iz okolnih škola. Profesori za to vreme sede sa strane i posmatraju veselje.

D – Maturalni ispit

Dve nedelje nakon raspuštanja maturanti su bili obavezni da polažu maturalni ispit. Ukoliko ga

polože, posedovaće dokument o završenom srednjoškolskom obrazovanju. To je, naravno, značajno ako se žele zaposliti ili upisati neki fakultet.

Maturski ispit sastoji se iz dva dela:

1) polaganja srpskog jezika i izbornog predmeta u vidu pismenih zadataka;

2) odbrana maturalnog rada.

Polaganje maturalnih ispita odvijalo se u školskim učionicama. Dežurni profesor, premda je verbalno insistirao na radu i potpunoj tišini, bio je spreman da do izvesnih granica ne obraća pažnju na učenička došaptavanja. Nakon ispita, profesori su opet blagonakloni prema učenicima i raspituju se o njihovim odlukama vezanim za studije.

Odbrana maturalnih radova održala se, takođe, u školskim učionicama, pred komisijom koju čine tri profesora. Jedan od njih ispituje maturalanta ali atmosfera nije bila "zategnuta", i teži se tome da čitav proces polaganja prođe u formi razgovora, pri čemu je učenik nazivan i kolegom ukoliko namerava da studira ono što je studirao i predmetni profesor.

E – Maturalna svečanost

Maturalna svečanost je prethodila maturalnoj večeri i bila je održana u svečanoj sali gradskog Doma kulture. Svečani karakter ove prilike pojačan je i odoćom prisutnih. Na podijumu sale bili su profesori koji su prozivali svakog učenika ponaosob čitajući pri tom njegov opšti uspeh i uspeh sa polaganja maturalnog ispita. Tom prilikom dodeljene su i diplome ili specijalne nagrade. Pristigli učenik ostaje na podijumu. Kada su se na taj način učenici svih odeljenja skupili, nastupilo je fotografisanje sa njihovim razrednim starešinama.

F – Maturalno veče

Nakon maturalne svečanosti je maturalno veče.

Maturalanti su se prvo okupili u školskom dvorištu da bi nakon toga produžili u parovima, pod vodstvom razrednog starešine, do hotela u kome će se veče održati. Na putu maturalanta od školskog dvorišta do hotela okupili su se ljudi iz grada kako bi ih posmatrali.

Atmosfera u toku večeri bila je izrazito svečana - maturalanti su bili obučeni tako da ostave utisak samostalnih osoba sa izgrađenim ukusima i osećajem za eleganciju. Vodi se računa o manirima, slično odraslima.

Po pristizanju maturalanta i njihovih profesora u hotel, svi su se okupili za zajedničkim stolom kako bi večerali i popili piće. Zatim su se međusobno pozivali na ples i nije retkost da profesor pozove maturalanta ili obrnuto. Veseli ambijent je preovladavao do kraja večeri.

Analiza i intepretacija

U opisanim događajima uočavaju se elementi koji se svrstavaju u određeni deo obreda prelaza.

Poslednjih sedam dana redovne školske nastave je separativnog karaktera, što se ogleda u ponašanju učenika i profesora. Maturalanti jedni druge podsećaju na činjenicu da napuštaju "đačko doba" ostavljajući oproštajne poruke. Na taj način, na verbalnom nivou, oni se separatišu od prethodnog statusa.

U toku ovih sedam dana distinkcija između profesora i učenika se ublažava (profesori su manje strogi i teže uspostavljaju prijateljskih odnosa sa đacima). Takođe, dolazi do promene u odnosu između samih učenika - zbližavaju se i naglašena je kolektivnost u svim odeljenskim aktivnostima.

Radnje u toku poslednjeg školskog dana odvijaju se u školskoj zgradi i školskom dvorištu. Posle poslednjeg školskog časa, učenici odlaze u dvorište da bi se veselili uz glasnu muziku i alkohol. Ponašanje učenika je nedolično s obzirom na činjenicu da su u školi, okruženi profesorima. Ovo se ističe kao očigledna karakteristika liminalne faze. Njihovo ponašanje je suprotno od uobičajenog. Od dve karakteristike liminalne faze, ne-normalnog ponašanja i prostorne izdvojenosti posvećenika, ovde je prisutna samo jedna - učenici se ponašaju nedolično. Stoga ovo smatramo njenim "blažim" oblikom.

S obzirom na to da prilikom polaganja maturalnog ispita učenici poslednji put figuriraju kao deo školskog sistema tako što rade nešto "školsko", pismene zadatke, ovaj čin smatramo separacijom. Kako je ovo završni školski ispit, trebalo bi da je autoritet profesora naglašen. Međutim, profesori dozvoljavanjem došaptavanja smanjuju njegov stepen.

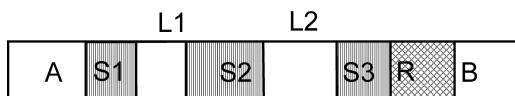
Marginalnost maturalne ekskurzije određena je kako prostornom izdvojenošću maturalanta (na ekskurziju odlaze u drugu državu), tako i ne-svakidašnjim ponašanjem maturalanta i profesora (alkohol je konstantno u upotrebi, čak se podstiče od strane profesora, zajedno se vesele zbijajući šale među sobom, zajedno odlaze u provod i sl.). Pro-

fesori se pritom ne ponašaju “profesorski”. Dakle, ova liminalna faza ima zastupljene obe karakteristike, što je čini intenzivnijom u odnosu na prvu.

Tokom maturske svečanosti pozivanjem svakog učenika kod sebe na scenu, gde će ih i zadržati, profesori im simbolično pokazuju da im predstoji statusni progres i to takav posle koga će se oni smatrati ravnopravnim. Ceremonijalnog je karaktera – i učenici i profesori su svečano obučeni i na taj način se markiraju kao učesnici rituala. Događaj se održava u svečanoj sali Doma kulture. Ovaj deo obreda svrstan je u separaciju usled toga što sada maturanti, administrativno gledano, više nisu đaci, ali od strane zajednice kojoj pripadaju nisu još uvek u potpunosti percipirani kao ne-đaci. On je izmešten iz škole, što bi se takođe moglo protumačiti kao karakteristika liminalne faze, mada je razlog za izmeštanje najverovatnije praktične prirode.

Jedini događaj u procesu maturacije koji pripada fazi reagregacije je matursko veče. Maturanti se okupljaju u školi, odakle odlaze u hotel gde će se svečanost održati. Reagregacioni karakter događaja ogleda se u ravnopravnom odnosu profesora i učenika: jedu za istim stolom, plešu jedni sa drugima, slobodno razgovaraju tako da prevladava prijateljska i vesela atmosfera. Ono što pokazuje značaj na društvenom nivou je propraćenost događaja od strane građana. Celokupna zajednica uviđa promenu u životu posvećenika. Svečana odeća učesnika u obredu ovom prilikom figurira kao marker koji ih tog dana izdvaja u odnosu na ostale prisutne. Osnovna odlika ove faze je pripajanje novom statusu koji se značajno razlikuje od prethodnog. Ovim događajem se upravo to postiže jer se tek nakon njega maturanti percipiraju kao “ne-đaci” od strane zajednice kojoj priradaju.

Intepretacijom smo pokazali da se na našu građu može primeniti modifikovana Ličova šema obreda prelaza, u kojoj se pojedine faze ponavljaju. Ako uzmemo u obzir da postoje praktični razlozi (prijemni ispit koji učenike očekuje i finansijski troškovi koji bi se nadovezali na troškove maturske večeri) zbog kojih je ekskurzija na samom početku školske

godine opravdavaćemo njeno mesto u šemi:

A (početno “normalno” stanje) :: separacija 1 (7 dana) :: liminalna faza 1 (poslednji školski dan) :: separacija 2 (maturski ispit) :: liminalna faza 2 (ekskurzija) :: separacija 3 (maturka svečanost) :: reagregacija (matursko veče) :: B (konačno “normalno” stanje).

Posmatrajući njihove karakteristike i promenu odnosa između profesora i učenika, uočavamo da su ponovljene faze separacije i liminacije gradacijski raspoređene, odnosno da intenzitet njihove separativnosti/liminalnosti raste.

Ovde moramo uvesti pojam granice. Granicu posmatramo kao apstraktnu liniju koja deli dve kategorije. Posmatrano u kontekstu školskog sistema, granica se postavlja između profesora i učenika. Obrazovni sistem određuje ponašanje i jednih i drugih, jasno naglašavajući razliku između njih.

O odnosu profesora i učenika u prvoj fazi separacije već je bilo reči. Profesori su inicijatori “opuštenijeg” odnosa (navode učenike na neformalne razgovore, puštaju ih ranije sa časova), tako da granica između njih bleđi, odnosno ublažava se stroga norma koja je ograničavala ponašanje jednih u odnosu na druge u školi.

U prvoj liminalnoj fazi, ignorišući nedolično ponašanje učenika u školskom dvorištu, profesori održavaju ublaženu formu granice iz prvog separacionog perioda. Đacima se dopušta “neđačko ponašanje” u okvirima škole, što ukazuje da je njihov status učenika uzdrman i donekle izokrenut, jer rade upravo suprotno od onoga što se smatra “normalnim”. Za vreme maturskog ispita profesori dopuštaju došaptavanje, iz čega proizlazi još veće ublažavanje granice.

Sa drugom liminalnom fazom dolazi do potpunog, ali privremenog brisanja granice, što se može smatrati normalnim u “nenormalnom” vremenu. Tom prilikom profesori i učenici predstavljaju zajednicu u kojoj je svako slobodan da se ponaša kako želi i u kojoj se niko eksplicitno ne izdvaja kao autoritet. Poslednja separacija znači konačno raspadanje starog odnosa. Nakon uručivanja diploma i slikanja sa bivšim razrednim starešinama, opozicija profesor:učenik više ne postoji, zato što oni više nisu pripadnici istog sistema, školskog sistema. Ravnopravni odnos uspostavlja se u fazi reagregacije.

Naime, društvena zajednica nema uvid u odnos između profesora i učenika već za pokazatelja promene statusa učenika uzima matursko veče. Iako su učenici već na maturskoj svečanosti dobili

dokumenete o završenoj srednjoj školi, zajednica ih još uvek posmatra kao đake sve do maturalne večeri koja kao javni čin celoj zajednici stavlja do znanja da su posvećenici promenili status, odnosno da više nisu đaci. Ovim činom inicirani su u status ne-đaka, odraslih ljudi.

Poznat je pojam rituala pobune i inverzije. Ti rituali podrazumevaju izvrtanje normalnog odnosa između subjekata koji se u društvenoj strukturi poimaju kao nadređeni i podređeni. Podređeni subjekti rade ono što inače ne smeju. Štaviše, oni simbolično preuzimaju ulogu nadređenih što kazuje činjenica da imaju pravo da ih kažnjavaju, ali samo u slučaju kada odbiju poslušnost.

Školski prostor i prisutnost profesora sami po sebi impliciraju određeni vid ponašanja; tačno se zna šta se i na koji način u blizini profesora sme raditi i govoriti (po dvorištu se ne viče i ne igra, ne pije se alkohol, nema glasne muzike). Profesori će kazniti đake za ponašanje koje ne odgovara sistemu školstva, bilo da je to u školskoj zgradi ili u dvorištu. Jedino u toku završne godine gimnazijskog školovanja oni mogu raditi drugačije. To je najočiglednije izraženo u fazama liminacije; kada je njima dozvoljeno ono što im je u običnom vremenu tabuisano.

Dakle, s jedne strane imamo učenike koji se ponašaju onako kako u normalnom vremenu ne smeju. S druge strane imamo profesore koji na takav vid ponašanja ne reaguju ili im se čak pridružuju. Međutim, u toku procesa maturacije ne dolazi do inverzije nadmoći. Inverzija ide do tog stupnja na kom učenici imaju slobodu da se ponašaju onako kako obično ne smeju.

Uzimajući u obzir da je ovo liminalna faza, ovo narušavanje sistema je samo prividno i privremeno, te na taj način samo potvrđuje sistem, odnosno strukturu hijerarhijskih odnosa. Pošto je to «nenormalno» vreme, ako se u njemu dozvoli određeno ponašanje, učesnicima se šalje implicitna potvrda da je takvo ponašanje nije dozvoljeno u "normalnom" vremenu. Napuštanjem "narušene" hijerarhijski organizovane strukture maturanti je dodatno potvrđuju.

U toku liminalnih faza dolazi do inverzija vrednosti i tabua (Tarner 1969, Vodopija 1976). U našem slučaju, pod inverzijom vrednosti se podrazumeva ponašanje profesora na ekskurziji (u drugoj liminalnoj fazi) kada oni, npr., plešu sa trbušnim plesačicama i kupuju pivo, što se ne uklapa u profil

profesora. Time što se učenici u toku liminalnih faza ponašaju onako kako im je u normalnom vremenu zabranjeno vrši se inverzija tabua.

Inverzije vrednosti i tabua zastupljene u liminalnim fazama takođe znače priznanje i učvršćivanje postojeće socijalne strukture ili sistema vrednosti (Vodopija 1976). Ritualna inverzija strukture, premda je na površinskom nivou razara, u suštini je pojačava, i to zahvaljujući tome što potisnutoj agresivnosti, dakle potencijalnoj destrukciji daje ventil u vidu simboličkog izraza. Učenici se, pre nego što napuste školski sistem, moraju osloboditi svih frustracija koje su se nagomilale za vreme trajanja školovanja, da bi se mogli uključiti u novu društvenu ulogu. To će im omogućiti razaranje postojećih okvira u liminalnim fazama, odnosno to će biti ventil za njihovo pročišćenje. Ispoljavanje potisnutih frustracija, prema Tarneru, ne važi samo za učenike, već i za profesore o čemu govori njihovo ponašanje na ekskurziji.

Zaključak

Eksplisitna svrha procesa maturacije koji se sastoji iz niza događaja raspoređenih u toku maturalne godine jeste da označi završetak srednje škole. Organizovanjem naše građe u okviru Van Genepove šeme obreda prelaza izdvojuju se opozicije učenik:profesor, kao osnovni vid hijerarhije u okviru školskog sistema. Brisanje granice između profesora i učenika u toku maturacije ukazuje na njihov postupni statusni progres koji će rezultirati njegovom konačnom promenom, odnosno napuštanjem školskog sistema. Ponašanje profesora pomaže brisanju granice, čime oni vrše svoju ritualnu ulogu.

Opozicija značajna za širi društveni kontekst je opozicija đak : ne-đak, koja se ogleda u načinu na koji zajednica percipira posvećenike pre prolaska kroz obred prelaza i nakon njega. Društvena zajednica maturalno veče tretira kao glavni pokazatelj promene statusa učenika i njihovo uvođenje u novu društvenu ulogu. Dakle, čitav ovaj proces ima zadatak da mlade ljude, učenike, inicira u status ne-učenika, odnosno odraslih ljudi.

Posmatrajući liminalne faze procesa maturacije kao rituale pobune i inverzije uvidele smo da izokretanje vrednosti i tabua koje je tada zastupljeno zapravo priznaje postojeću strukturu i hijerarhijske odnose u okviru nje, odnosno naglašava da za njenim menjanjem nema potrebe. Kontroverzno ponašanje učesnika rituala

potrebno je radi ispoljavanja simboličnog otpora strogim pravilima koja vladaju u školskom sistemu. Tako, ono predstavlja neku vrstu psihološkog ventila koji omogućava katarzu. Na kraju, može se reći da društvo proces maturacije koristi kao jedan od označitelja prelaska iz detinjstva u svet odraslih i kao potvrdu vrednosti postojećeg školskog sistema.

structure which is adequate, that is that there is no need to change it.

Literatura

Vodopija M. 1976. Maturacija kao *rite de passage*. Narodna umjetnost, **13**: 77.

Lič E. 2002. Kultura i komunikacija. Beograd: XX vek

Turner V. 1969. *The ritual process: Structure and Antistructure*. Chicagp: Aldine

Van Genep, A. Obredi prelaza. Beograd 2002.

Bojana Lazić and Tatjana Raičević

Graduation as a Rite of Passage

The subject of this research is the process of graduation. The research was conducted in 2006 in a high school in Valjevo using the method of observation with participation. The results are analyzed and presented through the pattern of the rite of passage. This type of analysis enabled us to perceive how the difference that exists between students and teachers as two categories in the school system gradually disappears. As students stop being part of the system, they stop being a category opposite to teachers. The change in status can be seen in the fact that the community starts perceiving the students as non-students, that is as adults. Observing graduation as the ritual of rebellion and inversion, we determined that in certain situations the participants of the ritual behave in a way that is not allowed in "normal" circumstances. However, if we take into account that such behavior is allowed only in "inverted" situations, this actually confirms the existence of a